

ЖАЛҒАН

Республикалық әдеби-көркем және әлеуметтік журнал

КӨКЕЙТЕСТІ

Ж.Иманқұлова

Таңбалар тарихы
және
әліпби ауыстырған
елдер тәжірибесі

Проза

Д.Рамазан

Қөш

Оқшау ой

Ж.Елшібек

Бердіқұлов мектебі

*Жадымызда қалған
жайсаңдар*

Рахманқұл БЕРДІБАЙ

БЕРДІҚҰЛОВ МЕКТЕБІ

(Асыл аға, ардақты ұстаз туралы сыр ұшқындары)

Бір кереметі, мен Сейдахмет ағаны көрген де емеспін, еңбек майданында да жолықпаған екенмін... Бірақ, Сейдахмет аға маған бейтаныс емес. Ол кісінің бейнесін де, бейнетімен орнатқан творчестволық тауын да маған нұсқаған ағаның өзі жазған кітаптары, аңызға айналған қайраткерлік қадамдары. Сейдахмет ағамыз да жанында шырағы бар Жаратушының мейірімі түскен ұл болған секілді...

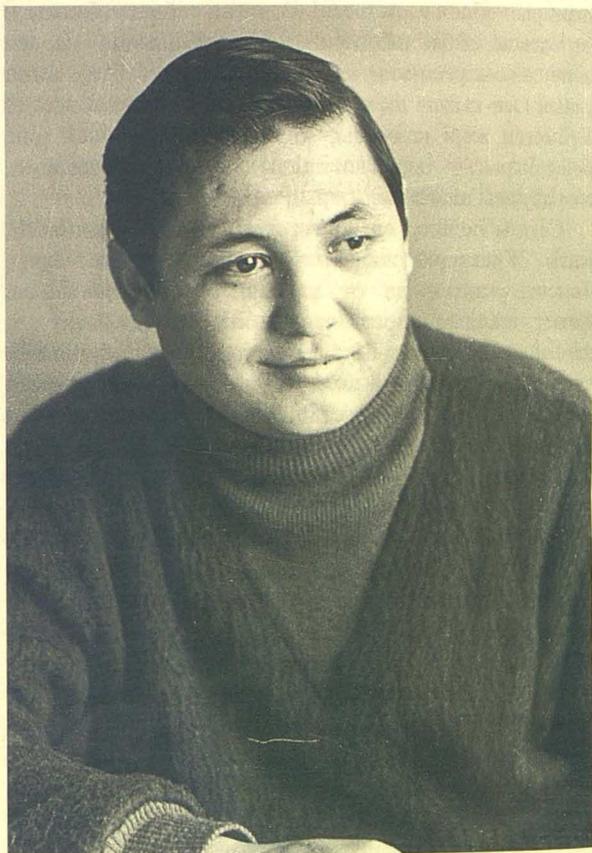
Мұхтар Құл-Мұхаммед

СИҚЫР СӨЗДЕН САРАЙ СОҒЫП...

СЕЙДАХМЕТ БЕРДІҚҰЛОВ!.. Ақиқатын айту керек, ұлан-ғайыр елімізде бүгінде бұл есімді білмейтіндер некен-саяқ. Оның да өзіндік сыры бар. Ширек ғасырдан астам мерзім республикадағы таралымы да, беделі де ең жоғары рейтингке ие болған жастар газеті – “Лениншіл жастың” әр нөмірінен түспеген оның аты-жөнін толқын-толқын буынның өкілдері жаттап өсті десек артық марапаттау емес. Жүректен шықпаған сөздің жұректерге қонақтамайтыны да белгілі. Өйтпесе, қасиетті де қастерлі қазақ әдебиетінің төріне өзіндік қалаңбасымен жалтақтамай көтерілген қаламгер ағамыздың шығармашылық әлемі хақында дуалы ауыз аталарымыз әрдайым құшырлана әңгіме өрбітпес еді. Бұл – талантты мойындау, бұл – қаламды құрметтеу!

Осы жерде назар аударарлығы Сейдахмет аға туралы ақжарма лебіздердің тек оның мерейтойы сәттерінде ғана айтылмайтындығы. Өйткені, Сәкеннің қаламынан туған әр туындысы ешкімді бейжай қалдырмайды. Сондықтан үлкен-кіші сүйікті жазушысының жаңа шығармасы төңірегінде өз пікірлерін дер кезінде жеткізгенше асығады. Кітап мұхитының ең сезімтал, ең әділ құбыланамасы да – оқырманның ордалы ойы. Көңіл сүзгісінен өткен шынайы ойларға не жетсін, шіркін!

Ал шәкірт ретінде Сәкен туралы қалам тербеудің жөні мен үшін бөлекше қуаныш. Мектеп қабырғасында жүрген қаршадай кезімнен-ақ жүзін көріп, бетпе-бет кездеспесем де Сейдахмет ағаның өнегесімен, тәлім-тәрбиесімен өскенімді әркез мақтаным санаймын. Сол уақытта “Қазақстан пионері” (қазіргі “Ұлан”) газетінің бас редакторы болған балауса өрімталдардың Ағасы жас тілшілердің тәй-тәй қадамынан көз жазып қалмауды темірқазық мақсат еткені анық. Бұл пікірімді тұмардай сақтаған Сәкеннің алпысыншы жылдары өз қолымен жазған хаттары айғақтайды... Албырт абитуриент шақта Абылай хан даңғылы бойындағы редакцияның бес-алты адам сығылысқан аядай бөлмесіне отырғызып қойып, пионер жазының әсерлері жөнінде мақала жаздырған күндері санамда кешегідей жаңғырады.

Сейдахмет БЕРДІҚҰЛОВ

Әсершіл әрі пәк балажүрек сыр сандығына бәрін де қаз-қалпында құндақтап қойған-ау...

Асып-тасып төгілген пейіл осындайда тізгін ұстатпай, көңілдегі көрікті ойлардың тарыдай шашырай беретіні бар емес пе?! Қабілетті де дарынды журналистердің қауырсын қаламын ұштап, шеберлігін шыңдаудың үлкен ұстаханасы саналатын жастар газетінде қызмет атқарған он жылымды, “Бердіқұлов мектебінен” дәріс алған өмірімнің қимас, ұмытылмас кезеңі есептеймін. Өйткені, әр жылы ғасырларға бергісіз алаңсыз көктемім – жалын шағымда Сәкен-ұстаздан үйренгенім өте көп.

Бұл күнде қаламгерлер қауымы арасында ұдайы ілтипатпен үкілеп айтылатын “Шер-ағаң – Шерхан

Мұртазаев пен Сері-аған – Сейдахмет Бердіқұловтар әу бастан-ақ редактор болып туғандар ғой” деген пікірдің қазақ журналистикасынан өз орнын ойып алғаны баршамызға аян. Сол киелі шаңырақ астында оқырманы мен халқы қастерлеп пір тұтқан ағалармен бірге еңбек еткен күндерімді жадыма түсірген сайын көңіл күмбезі дабылдап, күмбір қаға берері сөзсіз. Өміріміздің өзекті де, толғақты мәселелерін, шетін тақырыптарды, өткір проблемаларды бейне тамыршыдай күнілгеріден дөп басып, батыл жазуға бағыт-бағдар сілтеу – ойы ұшқыр Сәкеңе ғана тән. Бұл тұста аталған проблемалардың газет бетіне жарқырап көрінуі, ішкі терең мазмұнына сай сыртқы көркемделуі жағынан мейлінше жұтынып шығуы және бар. Ол үшін ә дегеннен-ақ мақала тақырыбының өзі магниттей тартып, бүкіл назарды аударып, еріксіз оқыттыруға мәжбүр етуі тиіс. Осынау қағиданы берік ұстанған Сейдахмет ағаның құлаққа құйғаны: “Макет – газеттің киімі, ал қолыңа іліккен кез келген киімді талғамсыз үстіне жапсыра салмайсың ғой. Демек – газет безендіру де үлкен өнер. Орнымен қолданылған түймедей штрих, оймақтай детальдың ойнап кететінін ескерген жөн...” Сондықтан да болса керек, ол қызметке алған жігіттерді ең алдымен, секретариаттың тезіне салып, көрігінде шындап алады. Бұл да тек редактор Бердіқұлов бойындағы назар бөлерлік көп қырының бірі. Әйтпесе бүкіл ғұмырын газетке бағыштаған кейбір журналист ағайындардың макетке мүлдем мән бермейтіні жасырын емес.

Бітімі бөлек сергек суреткердің журналистік, жазушылық әлемі жайында өрілер, тілге тиек етілер әңгіме өзегі – кемпірқосақ бояуындай алуан түрлі тақырып. Идеяға, ойға бай қағілез қаламгердің ешкімге ұқсамайтын дара қолтаңбасы терең үңілуді, жан-жақты зерделеуді қажет етеді. Меніңше, Сәкең туындыларының құнарлы да бейнелі тілі ғылыми бөлек еңбекке арқау болса керек. Сұлу сөзден сарай соққан Сәкеннің сиқырлы сандығы сүйсінерлік-ақ. Оған айғақ – Бердіқұлов қаламынан туған романтикаға толы повесть-хикаяттар, сиқыры қат-қабат спорт тақырыбындағы эсселер, әлем ареналарын дүр сілкіндіріп шайқалтқан спорт жұлдыздары хақындағы мөлтек портреттер, публицистикалық ой-толғамдар. Кітаптары мен кемел туындыларының тақырыптарының өзі жүрек пернесін қозғайтыны мәшһүр.

Есімі телегей-теңіздерден өтіп, сеңгір-сеңгір таулардан асып, жұмыр жерді шарлап кеткен жазушы жүрегі есте ұйықтауды білмейді. Әдебиеттегі тұңғыш бойтұмарына балаған “ол орамалын жоғалтпай” Егеулі найзасы – қаламын қолынан түсірмеген сезімтал суреткердің жүйкесін жонған мұнайып оянған қаланың тіршілік-тынысы... Азаматтығын асқақтатар пердесіз көңіл аспаннан шұға жауған күні – бүгінгі шығармашылық бағының мәуелі саясы сүйікті шәкірттерінің жүректерін аялап, оқырмандарын қуанышқа бөлері сөзсіз.

Алпысыншы-жетпісінші жылдары “Лениншіл жастың” (“Жас Алаш”) даңқы дүрілдеп тұрды. Қалың оқырманның сүйікті газетіне айналған басылымның тізгінін абыроймен ұстаған Шерхан Мұртазаев эстафетаны Сейдахмет Бердіқұловқа берді. Коммунистік (қазіргі Абылай хан) даңғылының бойындағы №63 ғимаратта орналасқан бір топ редакция қысылып-қымтырылып, әр бөлмеде 6-7 журналист жұмыс істейтін. Шағын үш қабатты үйдің журналистері бір есіктен кіріп, бір есіктен шығатындықтан өзара әбден таныс. Көтеріліп бара жатып, түсіп келе жатып қауқылдаса амандасып, құрақ ұша қауышып мәре-сәре. “Қазақстан пионері” газетінің (қазіргі “Ұлан”) редакторы Сейдахмет ағаны бұрыннан жақсы білемін. Ол кісі де мені өзінің юнкорры ретінде үнемі күлімдеп қарсы алып, жылыұшырай іш тартып тұратын. “Ленжасқа” қызметке кіргенімде әкемдей қуанған жандардың бірі. Редактордың кабинетінің кіреберісіндегі бөлмеде отыратын менің арқамнан қағып:

– Осында орналастың ба? Өте тамаша болған екен. Бұл жер – көрігі қайнап тұрған қасиетті ұстахана ғой...

Шынын айту керек, о кезде бұл сөздердің астарына да, мәніне де тереңірек үңілгенім жоқ. Алақандай дәліз-бөлмеде Сәкеңмен жиі ұшырасатын болдық. Өйткені, ол күн сайын не түске дейін, не жұмыстың соңына таман Шерхан ағаға жолығады. Ұзақ отырып әңгімелеседі. Әрине, әңгіме де, сыр да газет төңірегінде. Оны біз өз бастығымыздың аузынан жиі естиміз: “Жаңа Бердіқұлов кіріп шықты маған. Мына очерктерін, анау проблемаларын жақсы екен дейді. Бүгінгі нөмірдің макеті тәуір дейді. Ал, әнебірі әлсіздеу... Мінеки, жігіттер, көрдіңіздер ме? Ненің ұнайтыны, ненің ұнамайтыны...” Осы тақылеттес сурет жиі қайталанып, Шерағаң да жігіттерді жиі сілкіп алатын.

Ештеңені зерделей қоймаған бозым жүрек бізге “Бердіқұлов бас экспертиз бе, еді?..” деген ой келетін. Сөйтіп жүргенде... көп ұзамай Сейдахмет аға “Ленжасқа” редактор боп сарт еге түсті.

Жаңа бастық келісімен іле-шала газет-журналдар жаңа жайға көшті. Көкбазардың түбінде асқақтай бой көтерген тоғыз қабатты Баспасөз үйінің жетіншісіне жастар газеттері орналасты. Архитектураның соңғы жетістіктерімен салынған алып ғимараттың биік еңсесі қаламгерлердің мерейін де өсіріп жіберген. Жеке-жеке кабинеттерді иемденген журналистер де жігерлерін жанып, құлшына еңбек етті. Әр бастықтың өз жұмыс стилі, ұжымды басқару әдісі бар. Жанашылдыққа құмар, тұла бойы тұнған идея Сәкең журналистердің таланты мен қабілет-қарымын ортақ арнаға жұмылдыруға ерекше күш жұмсады.

– Қаламгерлердің нағыз ұстаханасы саналатын басылымның беделі мен абыройына дақ түсірмеуіміз керек, – деген ол бір кездегі сөзін қайталап. – Ол

үшін өткір де қызықты, жұрт көкейіндегі мәселелерді жазуымыз тиіс. Әсіресе, тікелей жастар өміріне қатысты ең өзекті, ой салар тың тақырыптарды газет бетіндегі диспуттар мен пікірталастарға айналдырған жөн. Спорт тақырыбына айрықша көңіл бөлуіміз тиіс. Жарыстар күнделігі деңгейіндегі майда-шүйде ұсақ хабар-ошардың сыртында бұған дейін көтерілмеген, жазылмаған үлкен спорттың үлкен проблемаларын, спорт сандақтарының портреттерін, ұлттық спорт түрлерін, әлемдік спорттың тіршілік-тынысын әр қырынан тартымды әрі тұшымды жазуымыз керек. Қай материалды болсын жұтындырып жазумен бірге, әдемілеп безендіріп, көркемдеп киіндіріп, бірден көзге ұратындай көрсетуге назар аударатын боламыз. Ең бастысы, газеттің макетіне мән берген дұрыс. Макет – үлкен өнер. Макет дегеніміз газеттің киімі ғой. Әдемі жүргенді, әдемі киінгенді, сүйкімді көрінуді өздерің қалай ойлайсындар. Меніңше, газет те солай – айшықты, ішкі мазмұнына сыртқы ажары сай болып шыкса нұр үстіне нұр. Мен айтып отырған ұстахана көрігінің шоғы да қызуы да еш бәсеңдемей қайнап жатуы тиіс.

Бағдарламалық толғақты ойларының бір парасының шетін шығарған Сейдахмет аға барлық бөлімдердегі жігіттерді ауыстырып, олардың әр бөлімде бір, ұзаса екі жыл отыратындарын қатаң ескерткен. Ойы баршаға мәлім. Журналистердің бесаспап, яғни барлық бөлімнің жұмыстарын, ерекшеліктерін еркін менгеріп шығуына көңіл бөлу. Сол секілді кейбір журналистерді, қызметке қабылданған қауырсын қалам иелерін газеттің бас штабы – секретариаттың ыстық-суығына салып, шыңдап алуды дәстүрге айналдырды. Ең жауапты буында жүріп жас жігіттер газет материалдарының қалай әзірленіп, қалай теріліп, қалай беттелетініне көз қанықтырады. Шрифт түрлерін, тақырып кегельдерін, терім форматтарын, суреттер мен штрихтарды үлкейтіп-кішірейтудің небір құпиялары мен жұмбақтарын үйреніп алатыны сөзсіз. Осы орайда бүгінде республикаға белгілі журналист-жазушылар Серік Әбдірайымов, Эрнест Төреханов, Жақау Дәуренбеков, Жарылқап Бейсенбаев, Ерғали Сағатов, т.б. Сәкеннің тұсында “Ленжастың” секретариатында тезге түсіп, шыңдалған майталман макетшіктер.

Секретариат көрігінен өтіп әбден шыңдалып, болаттай суарылған журналистер кейін басқа бөлімдерде жүргенде өздері жазған дүниелерді, түрлі топтамаларды қыздың жиған жүгіндей әдемілеп, тартымды етіп сызып, әспеттеп макетке түсіргенде еш қиналмайтын. Мұны шығармашылық ұжымда істейтін қаламгерлердің бәрі жақсы түсінеді. Әйтпесе, бүкіл тұмырын газетте өткізіп макеттің иісі мұрнына бармайтын әріптестеріміз де жетерлік. Өкініштісі, сол макеттен мәнғүрттердің секретариат жұмысына жөн-жосықсыз араласып, білгішсініп, “ақыл” айтуы. Өзім бірге еңбек еткен он бір бас редактор мен соншама орыл басарлардың ішінде Сейдахмет стиліндегі басшы

іліп аларлық санаулы. Себебі, бүгінде “Мұртаза мектебі”, “Бердіқұлов мектебі” деген қалыптасқан тіркестердің қатарында басқалар да айтылар еді ғой. Амал нешік, ондайлар жоқ. Жасырып қайтеміз.

Аз уақыттың ішінде ұжымның құрметіне бөленіп, қадірменіне айналған Сейдахмет ағаның асыл бейнесін ардақтаған шәкірттері әрдайым оның есімін мақтанышпен ауызға алады. Үлкен ұстаздың үлгілі үрдістері бұл күнде әр жүректерде сайрап жатыр. Бұдан отыз бес-қырық жыл бұрын айтқан Аға сөзі жадымызда жаңғырып тұрғандай:

“–“Лениншілжас” казакжурналистер кадрларының ұстаханасы ғой. Оның көрігі әрдайым қайнап тұруы тиіс!..”

...Кешегі “Ленжас”, бүгінгі “Жас Алаштың” ұстаханасы өз көрігін баяғыша гүжілдетіп тұр-ау...

“НИНЕЛ” – ЖАҢА ОРДЕН БЕ?..”

Шаруашылықтарда, яғни колхоздар мен совхоздарда жыл – он екі ай бойы рет-ретімен қайталанып, бірінен соң бірі келетін науқандар болатын. Мал төлдету, қар тоқтату, тұқым себу, шөп шабу, егін ору... Осылайша тізбектеліп, сағат тіліндей жаңылмай айналып келеді де тұрады. Ара-арасында адамдардың бой созып, күш жинап, тыныстап алуы үшін механизаторлар күні, малшылар мен кеншілер мейрамы, сабантой секілді шараларды ойлап тапқан кеңестік жүйенің тәртібі темірдей еді. Үлкен-кішінің қолдарын қалтасына салып, тектен-тек теңселіп жүрмесін дегендері шығар. Қалай деңіз, олай деңіз көпшіліктің саясатпен, бөстеки әнгімемен, артық-ауыз сөзбен әуестенуіне мүмкіндік бермеудің жолы екені даусыз. Осындай науқандардың барысын әр қырынан жазып тұру – газеттердің төл міндеті.

Мұның сыртында пленумдар мен съездерге дайындалу, дөңгелек даталар мен айрықша оқиғаларға орайластыра ұйымдастырылатын шаралар өз ретімен есік қағып тұрады. Сондай дүбірлі мерекеге – Қазақстан Ленин комсомолының 50 жылдығына “Лениншіл жас” газетінің ұжымы да қызу әзірленген. Күнілгеріден арнайы жоспар жасалынып, түрлі-түсті мерекелік үлкен үлгідегі 8 беттік нөмір шығаруға кіріскен. О кезде жоғары сапалы қағазға, түрлі-түсті фотолармен безендірілген, офсетті басылыммен басылатын арнаулы қосымша шығару өте сирек құбылыс. Айтулы датаның құрметіне орай жарық көретін бұл нөмірді шығару жөніндегі рұқсатты кіші ЦК үлкен ЦК-дан алған болатын.

Сонымен бір-екі ай бұрын алашапқын басталған. Жаңалыққа жаны құштар редактор Сейдахмет Бердіқұлов бүкіл шығармашылық ұжымды жинап, әр бөлімге, әр журналистке жеке-жеке тапсырманы қадап шегеледі. Сөйтіп кіл сайдың тасындай іріктелген сұрмерген журналистер Серік Әбдірайымов, Рашид Рахымбеков, Қуанышбай Құрманғалиев, Құрманғазы

Мұстафин, Ырым Кененбаев, Жақау Дәуренбеков тағы басқалары өз салалары бойынша маңызды іске бөгелмей жұмыла кірісіп кетті. Орталық, ғылыми, сирек қолжазбалар кітапханаларының қорын ақтарып, шаң басқан мұрағаттарға үңілді. Небір зобаланнан өткен республика комсомолының, оның алау жүректі жетекшілерінің өмірі мен тағдырына тікелей қатысты шерлі шежіресін қалпына келтіруге ұмтылған. Қай жұмысты да жалындап жүріп, жарқыратып көрсетуге пейіл лениншілжастықтар редактор мезгеген қиын да, абыройлы міндеттің үдесінен табылуды қастерлі парыз санаған еді.

Секретариаттың жігіттерін, фототілшіні, суретшіні бөлек алып қалып қиялында жүрген ойларын тәптіштеген. “Мұндай мүмкіндік үнемі келе бермейді. Ең алдымен, осыны түсініңіздер. Бар өнерді, бар фантазияны, бар шеберлікті салу керек. Күні-түні ұйықтамай ізденуге тура келеді. Бөлімдер әзірлейтін материалдарды мейлінше жұтындырып, барынша көркемдеп, мүмкіндігінше назар аударарлық етіп көрсету керек. Кәне, тура қазірден кірісіңдер. Қысқасы, ғажап газет жасауымыз керек. Бұл нөмірді өзіміздің қос ЦК-ны айтпағанның өзінде, Мәскеуден, он бес одақтас республикадан келетін қонақтар тамашалайды. Абай атындағы опера-балет театрында өтетін салтанатты жиналысқа қатысушыларға таратылады. Демек, сувенир-нөмір деген сөз...”

Осы ыңғайдағы ойын әуелде күн сайын ерінбей

бір қайталап қоятын Сейдахмет аға біртіндеп әбіржіген кейінінен арылып, сабасына түсті. Басы бейне фантазия қоймасы дерсіз. Әлде түнімен кірпік ілмей, тың идея ойлап таба ма екен? Болашақ нөмірдің нобайларын көріп, сұлбасын сезіп қуанады. Ой көзінің қырағылығын қойсаңызшы. Шимай-шатпақ макеттің жоба-нұсқаларынан бәрін аңғарады-ай. Өткір жанарлары күлімдеп шыға келген. Мэз. Өз идеясының алғашқы жұқанақ жұрнақтарын байқағандай. Дереву үстел үстінде жатқан қаламын алып, солақай қолымен әлденені сызғылай жөнеледі. “Мына бір тұсын бүйтіп жіберсеңдер қатып кетпей ме?... Былай, міне...”

Редакторымыздың талғамынан табылғанымызға біз де іштей қуаныштымыз. Басылымның байырғы суретші-ретушері Бағдат Момбеков аға, фотоқоржыны бір иығын қисайта салбыратып жіберген Сиез Бәсібеков, жүргенде өкшесі еденді тесіп жіберердей макетшік Тұрарбек Бұшпақбаевтар бірін-бірі білдірмей түртіп құттықтағансиды. Ыммен ұғысады: “Сәкене ұнады!..”

“Көз – қорқақ, қол – батыр”. Екі айға жуық жан-жақты әзірленіп, спецхехта беттеліп, қатталған түрлі-түсті мерекелік нөміріміз сақдай-сай дайын болды. Жауапты жігіттер екі қарап, бір шоқып сүзіп шыққан. Корректорлар, олардан кейін “свежий глаз” – тың көз корректор мұқият сан мәрте қадағалап, үтір-нүктесіне дейін қалдырмай тесіліп оқыған. Орталық Комитеттің жауапты өкілдері алдын-ала полосоларды алдырып бір шолып өтіп, басуға батасын берді. Бояу түстеріне,

С.Бердікұловтың жұмыс бөлмесінде

фотолар мен штрихтардың, клишелердің сапасына жауап беретін баспахана мамандары, инженерлері мен технологтары да сақтықпен ақырғы рет бақылап шыққан. “Бәрі жақсы, бәрі дұрыс. Дайын нөмірді баса беруге әбден болады. Еш күмәнданатыны жоқ...”

Соңғы сәт. Газет редакторы Сейдахмет Бердіқұлов, оның орынбасары Болат Бодаубаев, жауапты хатшы Мәткерім Әкімжанов, баспахана директоры мен бас инженер түнгі сағат 2-де журналдар басылатын арнаулы цехта тоқайласқан. Күнұзақ түрлі-түсті бояумен шығатын журналдарды кезегімен басқан жалғыз алып машина-станоктың дамылдаған тұсында “Ленжастын” қосымшасын “жүгіртіп” алмақ. Өйтпесе болмайды. Басқа еш мүмкіндік жоқ. Журналдардың графигі бұзылады. Бір минут, бір сағат есептеулі. Жүз мыңдаған тиражбен шығатын журналдардың кестесін бұзу – үлкен қылмыс. Әсіресе, баспахана басшылары басымен жауап береді қалың оқырман алдында. Сылтау-мылтау айтып, ыңқ деуге хақың жоқ. Қандай талап, қандай тәртіп!

Белгіленген уақытта монтаждалған газеттің пленка-беттері станокқа қабат-қабат орналастырылып бекітілді. Бояу реттегіштер іске қосылды. Кезекті кнопка-түйменің басылуы мұң екен, әлем-жәлем газеттің нобайлары зырылдап станок-машинаның екінші қанатынан шыға бастады. Алғашқы “брак” нөмірлерін жыртып-жыртып тастай салған цех бастығы артынша бояуы аңқыған қызылды-жасылды бір-бір газетті қолымызға ұстатқан. “Асықпай ең ақырғы мәрте қарап шығындар. Анау-мынау кетіп қап жүрмесін. Барлық тиражды басу ғана қалды...”

Сезіктенген сайын, күдіктенген сайын газеттің бір жерінен, әйтеуір, бірдеңе сопаң етіп шыға келетіні бар. Неше тәулік шала ұйқымен жүргенде еңбегіміз еш болғандай жағдайдың ұшырасқаны. Қолымыздағы бір-бір сигнальный нөмірге тесіліп тұрғанымызда әлгі цех бастығының екі көзі атыздай боп, үрейлі даусы қатты естілген:

– Ойбай, орден аударылып кетіпті! Көрдіңіздер ме?!

Жаппай шпигельге үңілдік. Қазақстан Ленин комсомолын Ленин орденімен наградтау туралы СССР Жоғарғы Советі Президиумының Указы үлкен әріптермен теріліп, газеттің фирмасының жанына көрнекі етіп орналастырылған-ды. Макет бойынша Жарлықтың шекесіне күн көсемнің бейнесі кескінделген Ленин орденінің түймедей ғана түрлі-түсті штрихпен салынған суреті қойылған еді. Лениннің бет-әлпеті сол қалпы, тек солға емес, оңға қарап тұр. Ал жоғары таман қызыл ту-жолақта жазылған әдеттегі “Ленин” сөзі “Нинел” деп оқылады. Полиграфия тілімен жеткізсек, штрих-суреттің негативі қорғасынға құйғанда төңкеріліп кеткен. Былайша өрескел қате де емес. Бірақ! Іштегі күбірді сыртқа шығара алмайсың. Басын тәуекелге тігіп, жүрекжұтқан адам ғана айта алады.

Бәріміз де үн-түнсіз тұрған жерімізде қаққан қа-

зықтай сілейіп-сілейіп қатып қалдық. Масаның ызыңы естілердей түнгі тыныштық бүкіл ат шаптырым цех ішін билеп алғандай. Заматта қап-қара боп түтігіп, күйіп кеткен редакторымыздың жүзіне тіке қарай алмаймыз. Барлығымыз да өз-өзімізді кінәлаймыз. Өкініш оты өртеп барады. Әрқайсымыз:

– Осы кезге дейін неғып байқамадық, неғып көрмедік, – дейміз іштей езіліп. – Енді барлық процесті түгел қайталамаса болмайды. Сұмдық қой! Түймедей орденді цинкографияға қайтадан құйғызу керек. Жылдамдатқанның өзінде жарты күн уақыт қажет. Одан соң бояу түріне орай бірнеше қабат пленканы қайта монтаждау... Солай-солай... Ауызға жеңіл... Әйтпесе... Штраф...

Бес минутқа созылған үнсіздік бізге бес сағаттай көрінген. Реңі өрт сөндіргендей тотыққан Сейдахмет аға терең күрсінді:

– Оригиналды дұрыс болатын штрихтың. Өзім көргем. Бұл – баспахананың, цинкографияның ең үлкен қатесі. Біздің жігіттердің еш кінәсі жоқ. Әрине, жауапкершіліктен қашпаймыз. Мұндай тамаша нөмірді болмашы нәрсеге бола кешіктірудің қажеті шамалы. Барлық тиражды да дереу басыңыздар. Ертең салтанатты мәжіліске кешіктірілмей жеткізілгені дұрыс. Әзірге барлық кінәні де, жауапкершілікті де редактор ретінде өз мойныма аламын. Кәне, ешқайсың да үрейленбеңдер, қорықпандар! Ең бастысы, Лениннің түрі өзгеріп кеткен жоқ қой. Міне, қараңдаршы, өздерің... Жазуы үшін берілер сөгісті, айтылар ескерту мен жазаны мойныммен көтеріп бақтым. Бәрін де екі ЦК-ға да өзім түсіндірем...

Зілбатпан жүкті иығымыздан лезде лақтырып тастағандай Сәкеннің сөзі қайта серпілтті. Жүрегінің түгі бар ол өзі армандаған, өзі қиялдаған нөмірді қайтадан шыртылдатып парақтай бастады. Қатулы қабағы жазылып, көзі күлімдеген:

– Жақсы нөмір! – деді ол жадырап. – Мұндай-мұндай “эттеген-айлар” ханның қызында да болады.

...Жарқыратып, алаулатып шығарылған мерекелік нөмір жұрт көңілінен шықты. Кішкентай кілтпанды біреу байқады, біреу байқамады. Біреулер қате екен деп көзге ілмеді, ал біреулер “жерден жеті қоян тауып алғандай” мәз болды. Редакторды мұқатқысы келген мысыктілеулілер Сәкене телефон шалған:

– Нинел – жаңа орден бе? – деп.

Ондай жымысқылар мен тырнақ астынан кір іздеушілерге Сейдахмет аға:

– Сендер өздерің Лениннің жүзден астам бүркеншік аттарының бірінің – “Нинел” екенін білмеуші ме едіңдер? – деп кекете мысқылдап құтылған-ды.

Қалай десек те мұндай батылдық, мұндай ерлік қылышынан қан тамып тұрған сұрқылтай сұрқия заманда кез келген жанның қолынан келмесі анық еді.

Қайран, Сейдаға! Егеулі найза едін-ау. Сұқ саусағын кезеген Саяси Бюро мүшесіне сексен алтыншы жылғы желтоқсанның ызғарлы күндерінде

қасқайып бас көтерген жалаңтөс баһадүр де Сіз едіңіз ғой. Ондай күндер ешқашан ұмытылмас, сіре!

ҚАЛАМАҚЫҒА ЖЕРЛЕСТІК ЖҮРМЕЙДІ

Жауапты хатшы, белгілі журналист, аудармашы Мәткерім Әкімжанов кезекті еңбек демалысына шығатын болды да, маған өзінің орынбасары ретінде өткен ай мен алдағы айдың қаламақысын қоюдың тәртібін үйретті. Он жол хабардан бастап, көлдей көсілген очеркке дейін тәптіштеп, редколлегияда бекітілген гонорар шкаласымен таныстырған.

– Жігіттерді ренжітпе. Шамаң жеткенше әділ бөлсең жетіп жатыр, – деп қадап ескертті.

Басымды шұлғимын. Бұған дейін де екі-үш мәрте тікелей бастығымның жанында отырып қаламақы қоюдың есеп-қисабымен танысқаным бар. Әуелде маған бәрі оп-оңай көрінгендей. Сөйтсем бекершілік екен. Жеме-жемге келгенде азын-аулақ тиын-тебенді тұтас бір-екі бетке тізілген фамилияларға бөліп шығу – қияметтің-қияметі. Шотты қолға ұстаған сәтте байқадым. Біріне көп, біріне аз. Кейбір материалдардың көлемі, етек-жеңі кең пішілгенімен дәні мен дәмі шамалы. Керісінше, кей дүниелер кіп-кішкентай көрінгенімен салмағы қорғасындай. Әр мақаланың соңындағы жанарлары мөлтілдеп тұрған таныстарымның жағдайларын да іші құрғыр сезеді. Қаламақы машақатына малтығып отырғанымды аңғарғандар: “Осы жолы реті келіп тұрғанда басыңқырап қоярсың” дегенді ашық айтпаса да, әлсін-әлсін сығалап жүргенімен сездіреді-ай.

Бухгалтерия баспахана құзырында. Сондықтан есеп-қисап төңірегінде билік айтып, бұйрық беруге құқылы. Автордың өз үлесі, аппаратта жұмыс істейтіндердің өз нәпақасы бар. Зандастырылып, процентімен бөлініп қойылған. Оны қатаң сақтамасаң редактор қол қойып бекіткен қаламақыны қабылдамай қайтарып жібереді. Мәткерім көкемнің бірер мәрте мұрнынан шаншылып, бірін алып, бірін қосып әбден әбігерге түскенін көзім көрген. Айтпақшы, о кезде қаламақы айына екі рет берілетін-ді. Амал жоқ, көну керек, үйрену керек. Оның үстіне қазанның құлағын ұстау – әжептәуір мәртебе. Ұятқа қалмау жағын ойластырып, жігіттердің дені үйлеріне қайтқаннан кейін емін-еркін жалғыз отырып, түннің бір уағына шейін шотты шыртылдатып, есеп-қисапты мұздай ғып дайындайсың. Ендігі үлкен сын – Сейдахмет ағаның алдынан өту. Ведомстың шекасіне “бекітемін” деп қол қоюы тиіс.

– Кәне, гонорарың дайын ба? Таптап кет, қарап шығайын, – дейді маңғаз ғана.

Біраз уақыттан соң шақырады. Қылпылдап ұшып барамын. “Қай жерінен мүлт кеткенімді ескертер екен...”. Жок. Есіктен кірген бойда күлімдей көп ойларын аңартты:

– Жарайсың! – дейді балаша қуанып. – Қаламақы саясатына өте сақ болған жөн. Гонорар дегенімді

жігіттердің маңдай тері, адал еңбегі ғой. Журналистің тесік қалтасы қашан бүтінделген?! Қалталары бұлтиған, мүйізі қарағайдай акын-жазушыларға да ақша артықтық етпейді. Тек қара қылды қақ жарғандай әділдікті естен шығармасаң жетіп жатыр. Біреудің өзі, біреудің көзі жақсы. Ең бастысы, қаламақыға жерлестік, таныстық, достық жүрмейді. Мен ерінбей-жалықпай бүкіл тізімді сүзіп шықтым. Есеп-қисабың дұрыс. Әзірге біреу-міреуге бүйрегің бұрып, іш тартқаның байқалмайды. Осы қалпыннан тайма. Өмірдің өзі – білгенге үлкен есеп-қисап. Содан жаңылмасаң сенің де, біздің де жүзіміз жарқын.

Сәкең бұл пікірін ұжымдағы басқосуларда, лездемелерде әлденеше рет қайталаған. Рас. Әуелде сөз төркініне жете зер салып, терең мән бермегенбіз. Сөйтсек...

КЛАССИК

Бекзат та аса дегдар қаламгер Сейдахмет Бердіқұлов “Лениншіл жастың” тізгінін ұстаған қимас жылдар әркез сағынышпен жаңғырады-ай... Жаны да, жүрегі де бөлекше ағаның бастық ретіндегі ұстанған бағыты мен мақсаты да – дара. Өйткені, басшының небір түрін көрдік қой. Ертеден қара кешке кабинетінен шықпайтын, бірақ редакцияда күні бойы не болып, не қойғанын, кімнің кімге кіргенін, ең ақыры не туралы сөйлескеніне дейін компьютердей қаз-қалпында сайрата жөнелетін Тікбақай бастық. Керісінше өз қызметкерінің қай бөлмеде отыратынын білмейтін, тіпті олардың аты мен фамилиясын үнемі ажырата алмай шатастырып жүретін Жаңғалақ бастық. Қайта-қайта қоңыраулатып құйрығынды жер иіскетпейтін Дызылдақ бастық. Өнешінен “бие бүгімен, түйе түгімен” өткен Жебір бастық... Әрине, жампоз да жайдары, сергек те сезімтал, адал да азамат бастықтарымыз да болды. Сөйтсе де Сейдахмет ағаның жөні мүлдем ерек. Қолы қалт еткен мезетте бөлмелерді шетінен аралап жігіттермен әрқилы тақырыптар төңірегінде әңгімелесіп, бөлімдер дайындап жатқан мақалалар жөнінде ой-пікірлерін пісіріп, жазылмай жүрген көкейтесті дүниелердің өзін күнілгеріден сараптап үлгеретін. Бөлімдердің жарыстарын уақыт суытпай әлсін-әлсін өткізіп тұруды да тамаша әдетке айналдырған. Дөңгелек датаны, я болмаса күнтізбедегі қызыл күнді күтіп отырмастан-ақ қызықты идеялар мен ойлардың көрігін қузаудан есте жалыққан емес. Мұндайда қыстырма анекдоттары мен үлкен әдебиетке қатысты пікірлерін де жас қаламгерлермен бөлісетіні бар. Бірде өз замандасы жазушы Қалихан Ысқақовтың творчествосы сөз болғанда Сәкең қордалы ойын былайша бейнелеп түйіндеген:

– Мәселен, ұлы Мұханның – Мұхтар Әуезовтің бір туындысынан сездірмей екі-үш сөйлемін ойып алып тастап көріңізші. Зер салмаған әркім-ақ жөпелдемеде ештеңе байқай қоймайды. Ал, мына Қалиханның бір сөйлемін ойып алсаң өзге сөйлемдері орнынан суырып

тастаған кірпіштей “шоқырақтап” шыға келеді. Біздің Қалихан тірі классик қой.

Әңгіме дүкені үстінде осы жайларды еске түсірген жазушы Жұмагүл Солтиеваның бұл пікірін журналист, өнертанушы ғалым Сауытбек Абдрахманов толықтыра түскен.

– Ғажап, ойлар тоғыса береді екен-ау! Сәкеңнің айтқандарын осыдан ширек ғасыр бұрын Оралхан Бөкейдің аузынан естіген едім, – деді таңырқай. – Журфактың екінші курсында оқып жүрген кезім. “Ленжастың” әдебиет бөліміне бара қалып едім. Орағанның бөлмесінде біраз жігіттер шоғырланған. Ұмытпасам – Сағат Әшімбаев, Кәдірбек Сегізбаев, Жақау Дәуренбеков, Төлен Қауыпбаев... Әңгімелерін айтқызбай-ақ ұға қойдым.

– “Менің ағаларымның” тілі өте шұрайлы...

– Жалпы Қалихан келешекте талайдың аузын ұрады.

– “Бұқтырма сарыны”, “Менің ағаларым” секілді повестерімен-ақ әдебиеттен өз орнын алады.

– Сөз жоқ, түбінде классик болады. Тілі – көркем, ойы – тұңғыық.

Қаламдас әріптестерінің мақтау лебіздеріне айызы қана қоймаған Оралхан ежелгі әдетінше жымия әрі мырсылдай шегелеп сөйлеген:

– Қалихан қазірдің өзінде классиктер қатарында. Тілдерің бармай-ақ тұр-ау. Кәне, қайсыңыз айтасыз “классик емес” деп.

Әрине, ешқайсымыз да үндей алмадық.

КОНСТИТУЦИЯ ДЕГЕН СЕҢ

Кезінде газеттің бүкіл шығармашылық ұжымын титықтатқан оқиға – СССР-дің жаңа Конституциясы. Сталин Конституциясынан кейінгі Брежнев дәуірінің Ата Заңының жобасын баспасөз бетінде талқылау ұзаққа созылған. Барлық жауапкершілік, барлық күш “Ленжаста” насихат бөлімінің иығына түсті. Бөлім меңгерушісі Әшірбек Көпішев, әдеби қызметкері Алпысбай Шымырбаев. Жоба жарияланысымен көлденең жұмыстың бәрін уақытша ығыстырып, тек талқылауға байланысты үлкенді-кішілі материалдарға жасыл көше ашылған-ды. Сөйтсе де өз аяғымен келетін мақалалар жоқтың қасы. Әр сала бойынша, әр құрылым бойынша авторлардың мақалаларын тікелей бөлім ұйымдастырады. Жергілікті тілшілерге арнайы тапсырмалар беріледі. Қаламының желі бар ақын-жазушыларға толғаныстар, көсемсөздер жазу жүктеледі.

Әрине, осынау қыруар жұмыстарды үйлестіріп, күн сайын газеттің тұтас бір бетін шығару оңай емес. “Қырсыққанда қымыран іриді” демекші, аяқ астынан тайғанақтап құлап қалып мертліккен бөлім меңгерушісі Әшірбек ауруханаға түсті. Бірер күн болса жөн, айларға ұласқан. Ендігі жерде барлық шаруаны Алпысбай жалғыз өзі атқармақ. Ісіне мығым, қай тапсырманы да мық шегедей тап-тұйнақтай етіп орындайтын ол еш

абдырамай, мұрнынан шаншылып жұмыс жасайды. Ерте келіп, кеш қайтады.

Журналистік кәсіпке қаршадайынан құмартқан Алпысбай төртінші класта жүргенде-ақ “Қазақстан пионері” мен “Лениншіл жасқа” мектеп өмірінен бұрқыратып жазатын. Бала-тілшінің қадамын көптен бақылап жүретін Сәкең оны студент кезінде қызметке қабылдаған. Ә дегеннен қабілетті жігітті газеттің ең ауыр бөліміне отырғызды. Насихатпен, саясатпен айналысатын бөлімде шыңдалуын талап еткен. Аз мерзімнің ішінде кешегі юнкорр Алпысбай да өзіне жүктелген міндеттерді жақсы игеріп алды. Мұны қиығы қиядағыны шалатын редактор да анық байқаса керек. Үнемі лездемелер мен жоспарлау үстінде: “Біздің Алпан еліктің асығындай болғанымен, әр ісі құлжаның сақасындай қорғасын ғой” деп мақтап отырады. Бұл пікірін, әсіресе, Конституция жобасын талқылау кезінде жиі қайталап, ойын серпілтіп, бойын сергітіп жігерлендіретін. Күндегі әдетінше кешкі бесалтының арасында кабинеттерді аралап, жігіттермен әзіл-оспақ, қысыр әңгіме айтысып еңсе көтеретін Сейдахмет аға Алпысбай отыратын бөлменің есігін ашады:

– Ойбай-ау, Алпан, алтыдан асты емес пе? Әлі танауыңнан тіреліп отырсың ба? Халың қалай? Әбден шаршадың-ау, өзін! Біл-ем, бі-ле-е-м... Сәл шыда, талқылау да аяқталып қалды ғой. Бастығың да больничныйдан шығар. Сосын тура он күнге Балтық жағалауына командировкаға жіберем. Жақсылап бір демалып келші...

О заманда қазіргідей шет елге шығу қай-д-а? Сәкең жұмысымен дара көрінген журналистерді есебін тауып Мәскеуге, қиырдағы Балтық елдеріне сыйлық ретінде ынталандыру сапарына жіберіп алатын.

– Сәке, өзіңіз білесіз. Мына Конституция деген сең келіп соқпағанда бәрін де үйіріп әкетер ем. Оның үстіне капитан да жоқ. Мерттігіп қалғанын көрмейсіз бе? Әуелде есеңгіреп қалғандай болғаным шын. Дегенмен, кемемізді қайырлатпай, қисайтпай штурвалды нық ұстап келе жатқандаймын, – депті үнемі бейнелеп сөйлейтін Алпысбай.

Шәкіртінің орынды әзіл жауабына риза болған Сейдахмет аға қарқылдап күле беріпті, күле беріпті.

НАГРАДА

“Лениншіл жаста” істеп жүрген кезінде жазушы Оралхан Бөкеев бір күні жұмысқа келе жатып киоскіден орден секілді жылтырақ значоктар сатып алады. Жұмысқа келген соң секретариатта танертеннен мұрнынан шаншыла макет сызғылап жатқан Алашыбай Есмағамбетовке “Мә, саған сыйладым” деп әлгінің біреуін бере салады. Алашыбай оны костюміне тағып, макетін сызып отырғанда әріптесі Төлен Қауыпбаев кіреді. Алашыбайдың өңіріне көзі түсіп кеткен Төлен:

– Оу, мынауың не? – деп сұрайды.

Алашыбай Оралханға қарайды. Оралхан көзін қысады. Оны түсіне қойған Алашыбай:

– Орден ғой, Төке, – дей салады жүрдім-бардым.

– Орден дейсің бе, ей? Қашан алдың? Не үшін алдың? – деп Төкең де тықпақтай түседі.

Алашыбай да мүдірмейді:

– Әскерде Сібірде жүргенімде қалың орман ішінде өрт болып, екі тәулік бойы “тілсіз жаумен” арпалысқан едік. Сол еңбегімізді бағалап командование орденге ұсынған болатын. Алуға үлгермегенбіз. Артымыздан жолдапты, кеше военкомат шақырып алып, соны табыс етіп еді...

– Оу, мынауың үлкен жаңалық қой! Коллектив неге білмейді? Бұндайды жасыруға болмайды, – деп Төкең бөлмеден шұғыл шыға жөнеліпті.

Әңгіменің аужайын байқап тұрған Оралхан одан бұрынырақ барып газет редакторы Сейдахмет Бердіқұловқа бар жайды айтып, бастықты үндемеуге көндіріп қояды.

Сәкең Оралханның ізінше алқұн-жұлқын аптығып жеткен кәсіподақ комитетінің төрағасы Төкенді мұқият тындап, ұсынысын құптағандай емеуірін білдіреді. Содан қойшы, бір істі бастаса жеріне жеткізбей тынбайтын Төкең тездетіп мекком мүшелеріне шешім шығартып, ақша бөлдіріп, жігіттерді гүл мен қышқылытымға жүгіртіп жіберіп, хат бөлімінің даңғарадай бөлмесінде шағын жиынды ашып кеп жібереді ғой бағы.

– Жолдастар, ұжымға жаңадан келіп жатқан мына Алашыбай деген жігітіміздің қуанышы бар екен. Қуаныш болғанда да үлкен қуаныш. Анау-мынау емес Ерлік жасапты. Үкімет пен партиямыз сол ерлігі үшін оны орденмен наградтапты...

– Қандай ерлік екен?

– Алашыбай, қандай ерлік дейді. Өзің айтып берші, кәні тындайық, – деп Төкең сөзді Алашыбайға береді.

Алашыбай да өтірікті шындай ғып баяндап беріп, сөзін:

– Әрине, менің орнымда кез келген совет адамы осылай жасаған болар еді, – деп аяқтайды.

Осы кезде Оралхан орнынан атып тұрып қалтасынан тағы бір жалтыраған значокты суырып алып:

– Маладес, Төке! Сізге де бір орден, – деп Төкеннің омырауына тағады.

Жұрт ду күлкіге батады. Қатты сасқалақтап, мән-жайды енді ғана түсінген Төлен де ойланбастан:

– Рахмет, рахмет! Алашыбай “ормандағы өртті сөндіргені үшін” алса, бұл маған сендердің “іштеріндегі өртті” сөндіргенім үшін берілген награда деп білем, – деген екен.

МАҚАЛ МЕН САҚАЛ

Ол кезде жастар басылымы “Лениншіл жас” газетінің алқа мүшелерін, бөлім меңгерушілерін кіші ЦК-да, яғни Қазақстан комсомолы Орталық Комитетінде бекітетін. Осы дәстүрмен Мағира

Кожаметова студент-жастар бөлімінің меңгерушісі, Жақау Дәуренбеков комсомол тұрмысы бөлімінің меңгерушісі әрі редколлегия мүшесі етіп тағайындалып, қарымды қос журналист ЦК-да бекітілуге тиіс болды.

Идеологияны басқаратын үшінші хатшының, сонан соң бірінші хатшының алдынан өтеді екен. Алдын-ала дайындау үшін бөлім нұсқаушысы екеуімен өткізіп әңгімелеседі, өмірбаяндарын нақтылайды. Жауапты жігіт екеуінің жазғандарымен де, мінез-құлықтарымен де жақсы таныс, қанық-білік екендігін сездіреді. Әңгімелесіп болып, соңына қарай қипақтап отырып жас журналистерге өзінің ескертпелерін жұқалап аңғартады. Жақау мен Мағираға қарап:

– Жақа, осы күндері уақытша сақалыңызды ала тұрсаңыз болар еді. Ал, Мәке, сізді жақсы білемін ғой. Бетің бар, жүзің бар демей мақалдап қойып қаласыз. Секретарьлардың қабылдауы кезінде байқамай ащы “мақалдарыңызды” айтып қап жүрмеңізші, – деп өтінеді.

Жақау сақалын сипалап, Мағира “Ну и ну...” деп қойып, сыпайы әңгімеге сылқ-сылқ күліп редакцияға келеді. Келсе, лездеме өтіп жатыр екен. Бұлар отыра бергенде телефон шылдырап трубканы Сейдахмет аға көтереді. Сабырмен тындаған Сәкең: “Жарайды, түсінеді ғой” деп жылы сөздер айтып биязы қоштасты. Сөзді шиіріп, ойды иіріп сөйлейтін Сәкең артынша қиқ-қиқ етіп күле отырғандарға қарап:

– Жігіттер, өздерің де естідіндер ғой? – дейді.

Лездемеге қатысып отырғандар жапырыла уйлдесіп:

– О не? О не? – деседі.

Сонда Сәкең жадырай жымыып:

– ЦК-ға бекуге Мағира мақалсыз, Жақау сақалсыз баратын болды, – депті.

Партияның сенімді избасары комсомолдың да тәртібі қатал еді-ау, қатал.

ДЕПУТАТ-ТІЛШІ

Ақын, облыстық газеттің қазанында қайнап-піскен Серік Тұрғынбеков республикалық жастар басылымының Торғай, Қостанай өңірі бойынша өз тілшісі қызметіне бекиді. Өзін қаршадайынан сайын даланың бұла киігіндей еркін ұстайтын, әрі “ақын” аты бар жас тілші редактор Сейдахмет Бердіқұловтың шегелеп айтқан тапсырмаларын қойын дәптеріне қаттап, түртіп алып, Орталық комсомол комитетінің жауапты бөлімдерінен де қамшы салдырмай өтеді. Сөйтіп барып редакцияға тілеулестері мен әріптестеріне мезіреті жасап, жолашарына дейін ұмытпай аппараттағылардың батасын алады. Ақжарқын, сері Секең Арқалыққа аман-есен жетіп, Тың өлкесінің тіршілік-тынысын боратып жазады. “Күлшелі бала сүйкімді”, демекші жазғыш тілшілерді бастық та басқалар да жақсы көреді. Лездеме үстінде Сейдаған:

– Мына Серіктің қадамы қуантады. Тәуір жазып жүр. Қанша дегенмен ақын емес пе, үлкенді-кішілі

мақалаларында, очерктерінде қан бар, ізденіс бар. Таптаурындықтан әзірге ада. Топырағына тартқан. Анау Сырбай, Ғафу ағаларынша көсіледі. Сағат, сен осының бәрін жеткіз тілшілеріңе. Қашанғы тоқпақтай береміз. Алыста жүргенде, жалғыз жүргенде көңілі өсіп, марқайып қалсын. Өзге болбырап, ілініп-салынып әрең күн өткізген тілшілеріңе үлгі болсын, сабақ болсын. Бізге “Комсомолканың” Песковы, Головановы демей-ақ, осы Тұрғынбековтей жазса жетіп жатыр.

Талғампаз да, аса дегдар Сейдағаға не болса, сол ұнай бермейді. Жігіттерді сирек мақтайды. Олардың дандайсып кетпеуін де ойлайтын тәрізді. Көңілі көл редактор Арқадағы тілшіні осылайша жер-көкке сыйдырмай мақтаған.

Лездемеден шыққан бойда редактордың орынбасары, облыстардағы тілшілерге тікелей басшылық жасайтын Сағат Әшімбаев Арқалыққа телефон соғады. “Осылай да, осылай” деп бар жағдайды үтір, нүктесін қалдырмай жеткізеді.

“Жақсы сөз – жан семіртеді”. Бір аптадай отырса үйге, сыртқа шықса көшеге симай төбесі көкке сәл-ақ жетпей қалған Серік ойындағы екі-үш материалды тездетіп бітіріп, поштаға салып жібереді. Осы әсермен үнемі қашақтап, тек Сағатпен қана тілдесіп жүретін ол тікелей редактордың телефонын тереді.

– Ал-ло... Кім керек еді сізге? – дейді хатшы қыз Ғазиза сызылып.

– Сәкең орнында бар ма? – дейді Серік еркінсі, әншейіндегі сыпайы әдетін ұмытыңқырап. – Мен ғой, Арқалықтан – Серік. Қоса қойшы тездетіп.

– Аға, сізді Арқалықтан Серік сұрап тұр.

– Иә, Серік хал қалай? Не жаңалық?

– Бәрі жақсы, Сәке. Мен Алматыға сессияға барушы едім. Соған өзіңізден... рұх-сат... сұра-й-ын...

Қапелімде ойында ештеңе жоқ редактор өзі мақтап жүрген жігітіне хош көңілмен:

– Өй, сен, Серікжан өзің депутат па едің.

Күмілжіген Серік екпінін басып:

– Аға, мен әлі ҚазГУ-де сырттай оқимын ғой, – дейді.

РУБРИКА БАЛАЛАР

Зәйтүн ағашындай мәңгі жас ұяның арманшыл, елгезек қыз-жігіттерді тәрбиелеудегі өнегесі де, дәстүрі де мүлдем бөлекше. Әсіресе, студенттік аудиториядан жастар газетінің табалдырығын имене аттаған өршіл өрендер лапылдап жүріп өмірдің ащысы мен тұщысын қатар бастан кешіретін. Баршаға тән құбылыс – пәтер жоқ, жатақхана жоқ. Сонда да мұнаюды, мұқалуды білмейтін лениншілжастықтар бір қолымен қаламдарын тербеп, екінші қолымен бесіктегі бөбектерін тербейтін.

Төл басылымдарына адал олар өз шаңырақтарын да іңгәлаған сәбилерінің есімдерін газеттің айдарларымен, яғни рубрикаларымен атауды үрдіске,

тамаша бастамаға айналдырған еді. Сейдахмет аға «Біздің рубрика-балалар» деп әрдайым мерейленіп отыратын.

Мәселен, осы газеттің алпысыншы-жетпісінші жылдардағы түлектері – бүгінде аты-жөндері елімізге танымал ақын-жазушылар Орысбай Әбділдаев кішкентай қыздарын Сымбат (спорт айдары), Қайырбек Асанов Жазира (ауыл жастарына арналған клубтың аты, кейін “Алатау аруы” атанды), Жанат Елшібек Құралай (табиғат айдары) деп атады. Сондай-ақ, Айдын, Саят, Жұлдыз, Рауан, Мөлдір, т.б. есімді рубрика-балалар бұл күнде үлкен азаматтар қатарына қосылып, түрлі салаларда жемісті еңбек етіп жүр.

АЛАШЫБАЙДЫҢ МӘТЕЛДЕРІ

Журналист Алашыбай Есмағамбетов алғашқы жылдары секретариатта істеді. Макет сызудан еш хабары жоқ ол қағілездігінің арқасында бұл өнердің де құпиясы мен ұңғыл-шұңғылын тез-ақ меңгерді. Қандай жұмысты, қай істі болсын бар ынты-шынтымен, ықыластана беріліп, құштарлықпен атқармасаң қырық жыл қарындаш ұстасаң да ештеңе бітірмесің анық. Оны күнделікті өмірдің өзінен, жанымызда жүрген жігіттердің дәрменсіз тіршілігінен байқаймыз. Сондықтан болар еңбекқор Алашты Сейдағаң ерекше жақсы көріп, қатты еркелететін.

Ал, Алашыбай марқұм күнделікті газеттің макетін сызғанда, нөмірге керекті ТАСС, ҚазТАГ фотоларымен бірге, өзіміздің фототілшілер түсірген суреттерді іріктеп-сұрыптап отырып және бір мамандықты еркін игеріп алды. Қалам мен қарындаштан қолы қалт еткен сәттерінде фотоға түсірумен құлшына айналысты. Газеттің байырғы фототілшісі Сиез Бәсібеков ағасының қасынан бір елі қалмай жүріп ғажайып өнердің қыры мен сырын қиналмай тәп-тәуір үйреніп алды. Сөйтіп, біреу жылдың бедерінде Қазақстандағы танымал фотожурналистердің сапына қосылды.

Айтпақшы, Алашыбайдың тағы бір қырын айтпай кетсек қиянат болар еді. Оның ұшқыр қаламы сатираға бейімдеу-тін. Өзіл әңгімелер, мөлтек юморлар мен қысқа бірқақпайларын үзбей жариялайтын. Сүйікті жанрының ортақ кейіпкері Өрікайдар аңқылдаған, елпілдеген, күлегеш Алаштың құдды өзіне ұқсайтындай. “Сегіз қырлы, бір сырлы” жігіттің қыз-келіншектерден асып түсер тамаша қасиеттерінің бірі – үй шаруасына, әсіресе, әйелдер кәсібіне ықтиятты, шебер-ақ. Ет асып, камыр илеп, қуырдақ қуырып, тосап қайнатып, киім үтіктеп... бәрі-бәрін мінсіз орындайды. Шіркін, о кезде қатып-семген кеңес дәуірінде, қазіргідей толып жатқан байқаулар мен конкурстар өткізілмейтін. Әйтпесе, бәйгелердің біразында сөз жоқ, Алаш жеңімпаз атанар еді-ау!

Редакцияда күн сайын болмаса да аптасына бір рет қуанышты жағдайлар басымызды біріктіреді. Жігіттердің бірі сәбилі, екіншісі пәтерлі, үшіншісі

жүлдегер... Қызметі өсіп, кітабы шығып, жақсы очеркі жарияланып, көлік алып... дегендей көңіл ауларлық сылтаулар біріне-бірі ұласады. Құлық-сұмдықтан, бақай есептен ада алау жастар ортасы думанды да қызықты ғой қашанда. Мұндайға ұйытқы да керек. Ақкөйлек аңқылдаған Алашыбай лезде табыла қалады. Әдемілеп, әшекейлеп, әспеттеп құлақтандыру жазып, әріптесімізді құттықтаған “Сүйінші!”, “Бәрекелді!”, “Жарайсын!”, т.б. молнияларды шұғыл шығарып, көрнекі жерге іліп қояды. Ал ол жедел-құттықтау плакаттар міндетті түрде Алашкөкпен мынадай мәтел лебізімен көмкеріледі: “Құттықтау бізден, қышқылтым сізден!”.

Қуаныш иесі іле жанқалтасындағы бар тиын-тебенін Алашыбайдың тура өз қолына ұстатып іргедегі Көкбазарға жөнелтеді. Әрине, мәтқақам Алаш алақанына түскен аз-маз пұлдың шашауын шығармай ұқсатып, берекелі де шырайлы дастарқан ұйымдастырып жібереді-ай! Бұл да өнер.

Алашыбай пәтер алғанға дейін ағасы Әбекеннің – Әбдіжәміл Нұрпейісовтің Ленин даңғылының жоғарғы жағындағы әйдік дауасында тұрды. Көрінген орыстың босағасын сығалап жүрген үйсіз-күйсіз жігіттер оқта-текте Алашкөкпен қонақ болып, емін-еркін көсіліп, арқа-жарқа тынығып қайтар еді. Таудың баурайында, Алатаудың саф ауасын жұтқан журналистер әріптесінің тіршілік-тынысына қатты қызығатыны да белгілі. Мұндайда айтар Алашыбайдың мәтелі: “Көкесі кереметтің күйі де көңілі де көтеріңкі!”.

Иә, Әбдіжәмілдей көкесі бар адам қайдан көтерем болсын.

Жалғанды жалпағынан кешкен Алашыбайдың үнемі қиналып, әрі баспахананың беттеушілерімен ұдайы керісіп қалатын жалғыз ғана “проблемасы” болды. Ол өзінің аты-жөні. Материалдардың дені бір бағаналық, яғни 2,5 квадратқа терілгендіктен “Алашыбай Есмағамбетов” деген сөз өмірі бір бағанаға симайды. Не тасымалданады, не екі жолға теріледі. Бұл Алашыбайға ұнамайды. Сондықтан да әзіл әңгімесін де, отыз жол хабарын да жалпақ форматпен тергізеді. Осы жайды тұрақты кім қадағаласын. Кешкісін верстка басына бір соғып кететін ол аты-жөнін қайтадан қорғасынға құйғызып әуре-сарсаңға түсіп жүргені. Сондағы Алашыбайдың жымындап тұрып айтар және бір мәтелі: “Бойым бір тұтам, ал аты-жөнім бір шақырым...”.

Аты-жөндерін, тегін оңды-солды аямай күзеп, қысқартып жазуды дәстүрге айналдырған қазіргі азат дәуірде ол өз дүниелеріне қуана мынадай деп қояр еді: Алаш Есмағамбет!

Сөз жоқ, солай жазар еді...

ОҢЫП ТҰРМАҒАН АТТАР

Газеттің шаруа-жастар бөлімінің меңгерушісі Орысбай Әбділдаев қаламының желі бар облыс-

тардағы журналистерді, жергілікті тілшілерді жақсы материалдарын ұдайы болмаса да арагідік жіберіп тұруын өтініп жер-жерге телефондап әбігерге түседі де жатады. Бұл тынымсыз журналистің тамаша қасиетін көрсетсе керек. Ал “Ленжасқа” шығып, оған тұрақты автор болу кез келген журналистің арманы. Өз бет-бейнесі, өз стилі бар басылымда мақаласы, репортажы, ең ақыры шағын хабары жарияланғандардың жалы әжептәуір гүжірейіп-ақ қалатыны сөзсіз. Жазғыш жігіттер бөлімнің тірегі. Осындай мақсатпен Орысбай облыстық “Орал өңірі” газетінің ауыл шаруашылығы бөліміне телефон шалады. Ойында ештеңе жоқ, әдеттегі даңғұр-дұңғыр мінезіне салып, трубканы көтерген дауысқа жедел тапсырма бере бастайды.

– Алматыдан, “Лениншіл жастың” шаруа-жастар бөлімінен едік. Ауыл жастарының өміріне қатысты әдемі дүниелеріңіз болса жіберіп тұрыңыз. Жалпы, көкейіңізде жүрген, ойыңызды мазалаған өткір проблемалық мәселелерді жазыңыз. Жарайды. Келістік қой...

Автоматша сартылдаған дауысқа жөпелдемеде жауап қайтара алмай, үнсіз тыңдаған бұл сәл саябырсыған кезде барып:

– Менің тікелей бастығымның өзі бүйтіп тапсырма бермейді. Айтпақшы, таныспадық қой өзі. Атыңыз кім? – дейді әзілдей.

– Орысбай!

– Қызық ат екен. Осындай да болады екен-ау...

– Өзіңіздің есіміңіз қалай еді?

– Тихон!

– Ойпырмай, шын айтасыз ба? Сіздің де атыңыздың оңып тұрғаны шамалы екен. Тихон дейсіз бе?

– Иә. Фамилиям – Әліпбаев. Сіз секілді ауыл шаруашылығы бөлімінде істеймін. Шама-шарқымша жазып тұруға уәде берейін. Біз үшін республикаға көрініп жату – үлкен құрмет емес пе. О жағын түсінемін ғой, Ореке.

Мінеки, “аттары оңып тұрмаған” Орысбай мен Тихон осылайша тіл табысқан көрінеді.

БІЗДІҢ РУЫМЫЗ – “ЛЕНИНШІЛ ЖАС”

Алматының төріндегі өнер ордаларының бірі – “Қазақконцерт” ығы-жығы, иін тірескен халық. Зиялы қауым өкілдерінің дені осында. Топ-топ үлкен-кіші. Лебіздері де, әңгімелері де ортақ. Көрнекті жазушы, спорт журналистикасының сардары Сейдахмет Бердіқұловтың 60 жылдығын қала жұртшылығы үлкен құрметпен атап өтуде. Мерейтой иесі жөніндегі жүрек сөзі, ыстық ықылас. Өн шырқалып, жыр мен өлең төгілуде. Ақтарылған тілектерде қисап жоқ. Бір ғажабы, зорлықпен, күштеп айтылмағаны айдан анық. Сахна төрінде – Сейдаған мен Күләтай женгей. Араларында еліктің лағындай құлдыраңдай жүгірген немересі, тыным таппай шауып жүр. Біресе атасының, біресе әжесінің тізесіне барып отырады. Періште

көңіл нені сезсін?! Тілек білдіріп жатыр ма, ән әуелеп жатыр ма, өлең оқылып жатыр ма? Кімнің құрметіне? Осының бәрін Сейдағанның сезімтал да, нәзік жүрегі кардиограммадай қалт жібермей сезетін секілді. Тәкаппар, ақсүйек аға баланың да, шағаның да лебізін өзінше екшеп отыр.

Соңғы кезде өнінің өзгеше өзгеріп бара жатқанын “Ленжаспен” бірге есейіп, бірге қартайып келе жатқан сұңғыла Бағдат шал аңғартқан-ды таяуда ғана: “Әй, Оралхан, Қуанышбай, сендер не білесіндер? Сейдахмет ағаларыңның өңі маған ұнамайды. Ауырады білем. Сездірмейді, сездірмейді-ай... Газеттің суретші-ретушері, шежіре қартымыз Момбеков Бағдат ақсақалдың айтқан әлгі күдігі көңілді сәл сәтке пәс етіп, күмән көлеңкесін қалындатқан. Қарсы алдымызда қасқайып отырған Сәкеннің жүзіне ұрлана жанар тігемін. “Pac! Жок!” Арпалысқан сезікті секем ойларым итжығыс түсіп жатыр. Кешті жүргізген абыз-ақын Әбділда Тәжібаев қалың көзәйнегімен ақ паракқа тесіліп, саңқылдап арнау өлеңін нәшіне келтіріп оқып отыр. Сейдағанның сарғыш тартқан сұрғылт дидарына көзім түсіп кетті. Селк етпейді-ау, селк етпейді... Дауыл-ақын өлеңін күркіретіп оқып жатыр, оқып жатыр... Аға ойлы да, мұңлы жанарын төңірегіне тастап, көз қиығы жеткен тұсқа дейін бәр-бәрін барлайды. Құдды тура қазіргі көңіл күйі өзі жазған “Мұнайып ояңған қала” тәрізді көрінді.

Салтанат соңында мерейтой иесі сөйледі. Аспай-саспай, лепірмей жиналған жұртқа жүрегінде құндақтаулы лебізін білдірген...

Кеш аяқталмастан залда отырғандар сахнадағы Сейдағанды ілгері жылжытпай алқалап, қоршап, қаумалап алды. Қалың нөпір топты мұзжарғышша жарып лениншілжастықтар Ырым Кененбаев, Әшірбек Көпішев, Мағира Қожахметова, Жарылқап Бейсенбаев, Жақау Дәуренбеков, Жақыпжан Нұрғожаев, Жұмагүл Солтиевалар жеткен бал-бұл жанып.

– Бұлар кімдер, қай облыстан, қай ауылдан келгендер.

Әзіл аралас қағытпаға сол мезетте:

– Біздің рухани әкеміз – Сейдахмет Бердіқұлов. Ал руымыз – “Лениншіл жас”, – деді Мағира мүдірмей.

– Иә!

– Дұрыс айтады!

Құшағын айқара ашқан Сейдахмет аға бәрімізді бауырына басып тұрып:

– Мынадай шәкірттері бар, мынадай ізбасарлары бар мен шын бақыттымын! – деді.

Ұстаз жанарындағы мұң енді ғана сейілгендей, ерекше күлімдейді. Шаршаулы кейлі де әлгіндегідей емес, алаулап тұрған еді...

СОҢҒЫ ЖҮЗДЕСУ

Бәрі-бәрі күні кешегідей. Сананы сәулендірген қас-қағымдық сәттердің де ұзақ уақыт ұмытылмай-

тыны белгілі ғой. Ой тербеткен сайын жадымызда жаңғырып, кеудемізді күмбірлетері анық. Тура осыдан бір жыл бұрын бүкіл ел Үлкен қаламгердің – Сейдахмет ағаның мүшелтойын дүрілдетіп өткізген еді. Енді, міне!... Айтуға аузың бармайды-ау. Тіпті жүрегің сенбейді. Пәтуасыз мынау жалған дүниенің – ғапыл ғұмырдың қуанышы мен өкінішінің қосарласып жүретінін де зерделесекші. Әйтпесе, Сейдахмет ағаның қолтығында қанаттанған біз секілді шәкірттері бұлайша аһ ұрып күніренбес едік. Ал, абзал Ағаның, ардақты азаматтың өкшесін басып, ізінен ерген інілерінің өзі қаншама.

Бүгінде олардың қатарының толқын-толқын буынға ұласып отырғанын әрдайым мақтаныш сезіммен айтып жүрміз де. Осы бір ауыр мезеттегі көңілдегі қою қорғасын бұлтты сейілтетіні сол – кейінгі ізбасар шәкірттерінің көптігі болса керек. Ендігі жерде жанымызға жақын ұстаз ағаның есімі бұрынғыдан да асқақтап, естеліктерден құралар екінші ғұмырының өшпейтіндігі күмәнсіз.

Иә, күні кеше ғана еді. Сейдахмет ағамен соңғы жүздесу жадтан өшер емес. 24 мамыр, сейсенбі күні (1994 ж.) танертенгі он бірден өте біз – Нұрлан, Мынбай аға, Ержұман төртеуіміз үн-түнсіз жатқан ағаның қолын алдық. Ауыр сырқат әбден қалжыратқан. Табиғатынан ерекше қайсар аға ештеңе сездірмеген. “Сәке, жағдайыңыз қалай?” Ол қашанғы ғадетінше бейнелі тіл қатты: “Жарық дүние көзімнен бұлбұл ұшты деп жатқаным жоқ”. Майда жөтел сөзін әлсін-әлсін үзіп жіберген. Әлден кейін “Елді араласам деген ойым бар...” Сәкең өзі қызмет істеген “Лениншіл жастағы” өшпес жылдарды ілкі сәтте есіне түсірген. Газет макеті туралы ойларын екі ауыз сөзбен түйіндеді. Бірақ... Көп сөйлеуге шамасы келмеді...

Сейдахмет ағаның үйінен қатты құлазып қайттық. Бір сәтке көңілімізге жұбаныш болғаны оның келешек биіктерді барлаған ойлары еді. Кез келген қалам иесінің туындысынан автордың өзіндік мінез-болмысын, өзіндік табиғатын байқайсың. Осы тұрғыдан келгенде шығармашылық әлемінде спорт тақырыбына тұңғыш түрең салған жазушының дара қолтаңбасы кейінгі ұрпаққа үлгі-өнеге. Басқа да көркем сөзбен кестеленген талантты еңбектері Сейдахмет ағаның есімін келер ғасырға жалғастыра беретіні сөзсіз.

Жұмыр жерді шарлаған егеулі найза – қуатты қаламы қашаған бітімі, мінезі, ерек ғұмырлы кітаптардың талай оқырманын тәнті етері аян. Сондықтан да Сіздің есіміңіз ұмытылмайды, аға.

Жақсы істеріңіз шәкірттеріңіздің жүрегін әрқашан аялай береді.

Жанат ЕЛШІБЕК,

Халықаралық «Алаш» сыйлығының лауреаты